

hláská

ročník XXIX, 2018, č. 3

Lokality kolem Jilemnice

Zdeněk Fišera

Téměř celoživotní badatelská činnost autora tohoto příspěvku v oboru historických sídel a opevnění v prostoru kolem města Jilemnice (okr. Semily) přinesla celou řadu drobných výsledků, ovšem i celou řadu nevyjasněných otázek. Za rozdíl od všeobecně známých a většinou publikovaných lokalit se zde nacházejí místa téměř neznámá, případně zcela sporná a nejasná. Právě těmto je věnován tento příspěvek.

Město Jilemnice, které ve středověku tvořilo hospodářské centrum panství hradu Štěpanice, vzniklo již ve 13. století v prostoru zanikajícího pomezního hvozdu.¹⁾ Oblast byla spojená s pomezní strážní soustavou, zvanou také později jako Záhvozdí.²⁾ Štěpanický hrad byl sídlem zdejší rodové větve pánů z Valdštejna, rodu, který jako jediný tomuto hradu v jeho historii vládl.³⁾ O množství satelitních strážních objektů se lze dnes pouze spekulovat. Na okraji tohoto dominia se nacházely drobnější zemanské statky se svými sídly v podobě dvorů a tvrzí.⁴⁾ Celkový počet byl až v raném novověku ukončen rozdělením dominia na jilemnické a štěpanické panství, později se sídlem v Horní Braně.⁵⁾ Postupný vývoj prodělalo i nejbližší okolní území. Nelze zapomenout na území navarovského panství, které s Jilemnicí spojovala dočasná držba rodem Valdštejnů. To se nachází mimo tok Jizery v povodí sousední řeky Kamenice.⁶⁾ Po stránce krajské příslušnosti bylo území zhruba uprostřed rozděleno do Boleslavského a Hradeckého kraje.

Všeobecná literatura včetně literatury odborné a turistické se tomuto území posud jednotně nevěnovala. Sepsaná kniha Hradů, zámky a sídla okresu Semily⁷⁾ nebyla nikdy pro nezáměr vydána. V poslední době probíhá aktualizace této práce, ale jen pro území Jilemnicka, v hranicích historického politického okresu Jilemnického, avšak ne vždy v jeho úředním rozsahu, ale v rozsahu současné území Svazku obcí Jilemnicka. Nyní se však věnujeme jen nejbližšímu okolí Jilemnice a jednotlivým ne zcela vyřešeným lokalitám v tomto prostoru.

Tvrz Jilemnice

Předchůdcem dnešního jilemnického zámku byla gotická tvrz pánů z Valdštejna, poprvé doložená v roce 1492 při dělení původního panství na jilemnickou a štěpanickou část.⁸⁾ Zůstává otázkou, kdo byl jejím skutečným zakladate-

lem. Není jednoznačné, že to bylo až v pohusitské době, kdy panství patřilo Janovi Štěpanickému z Valdštejna, podle odborného názoru vznikla již ve 14. století.⁹⁾ Vše nyní trochu komplikuje nález pozůstatků zděného gotického kostela sv. Alžběty, který vznikl již ve 13. století. Přepažující zeď pak kladla kostel na východní stranu středověkého areálu. Vše je výsledek archeologického výzkumu z etap v letech 2016–2017.¹⁰⁾

Jilemnice čp. 1 – předzámčí, Starý zámek (foto autor 2011).

Zbytek starší tvrze nebyl posud objeven, nejstarší část zámku s částečně dochovanou arkádovou chodbou pochází tak jako přízemní klenby západní části zámku až z období renesance.¹¹⁾ Proto se lze domnívat, i s ohledem na údaje ze Sedláčkových hradů,¹²⁾ že objekt původní tvrze se nacházel na volném prostoru proti průčelí dnešního zámku. Jednalo by se o budovu podsklepenou, v dolní části zděnou, v horní části hrázdenou.¹³⁾ Jinou stopou může být dvojice nedatovaných kamenných valeně klenutých sklepů v traktu předzámčí čp. 1, které se původně zvalo Starý zámek.¹⁴⁾ Dalším možným pozůstatkem tvrze může být na zadní severní straně zámku zbytek příkopu s dnes již strženou plošinou či valem na severní straně, původně letní divadlo, vyhlížející jako možné tvrzíště.¹⁵⁾ Zde však nedošlo k žádným archeologickým nálezům.

Tvrz Jilem

Čtvrť Jilem dnes tvoří jižní část města Jilemnice. Od středověku se zde nacházela samostatná osada.¹⁶⁾ Ves se

poprvé uvádí v roce 1393.¹⁷⁾ Zdejší tvrz zcela zmizela včetně mladší zástavby dvora. Dnes se zde nachází u hlavní silnice areál supermarketu Norma. Podle blíže do nedávna nepodložených pověstí měla stávat v těchto místech (50.6002517N, 15.5176228E) středověká tvrz. V první polovině 17. století zde stával svobodnický dvůr Václava Vejrychla z Genzenfelsu, známého štěpanického hejtmána (a podle početných pověstí jilemnického Fausta a tajného evangelíka), povýšeného za zásluhy v boji proti Švédům císařem Ferdinandem III. do šlechtického stavu.¹⁸⁾ Teprve po zboření tohoto zájezdního hostince před několika lety zde archeologický záchranný výzkum skutečně objevil zdivo středověké tvrže. Archeologii však mnoho času dopřáno nebylo.¹⁹⁾ Pod supermarketem jsou dnes zasuté, zbytečně zničené valeně klenuté sklepy.²⁰⁾ Doložena jsou další za socialismu betonem zalitá sklepení.

Lokalita Valteřice

Východně od Jilemnice směrem k Vrchlabí se nachází ves Valteřice (okr. Semily). Na severní straně se nalézá návrší zvané Hradisko. Konfigurace terénu však neukazuje, že zde někdy stávalo opevnění. Přesto zde hledání opevněné polohy bylo v zájmu již několika badatelů či archeologů.²¹⁾ Poloha je dávana do spojitosti s obrannou soustavou pomezího území kolem štěpanického hradu.

Vesnice Valteřice tvořila s naprostou pravděpodobností již od samého počátku východní okraj valdštejnského panství hradu ve Štěpanicích. Poprvé se uvádí v roce 1492 při dělení štěpanického panství. Již k roku 1394 se uvádí Jan z Valteřic, nelze však říci, zda se skutečně psal právě po těchto Valteřicích; stejného jména jsou ještě vsi u Lanškrouna a u České Lípy. Roku 1534 je ze soudní přeznám svědek Antoš z Valteřic, možná jen pouhý svobodník.²²⁾

Valteřice. Možná poloha hradu na hřebenu Malého Kozince, snad zbytek šíjového příkopu (foto autor 2018).

Opevněná poloha se nejspíše skutečně nacházela na jihovýchod od vesnice (nikoli tedy severně) na členitém a lesnatém hřebenu Malého Kozince (571 m n. m.). Hřeben je dnes poškozen několika lomy na kámen. Přesto je zde patrné místo, vyhlížející jako možné tvrziště. Lokalizace podle souřadnic je 50.6183208N, 15.5711825E. Vnitřní plošinu mohl obklopotvat příkop s venkovním valem. To potvrdzoval před třemi desítkami let údaj jednoho zdejšího velmi starého znalce vsi, který dané místo nazýval Na skalce. Jedná se o lom na odtěženém ostrohu směřujícím přímo do středu vsi. Hrad hledal na ostrožně Skalka i badatel Petr Randus, ovšem tato poloha se nalézá severozápadně od Valteřic, směrem ke štěpanickému hradu.²³⁾

Možná tvrz ve Žlábků

Za zcela neznámou lokalitu můžeme považovat spornou tvrz ve Žlábků mezi Jilemnicí a Valteřicemi. V jilemnickém muzeu k této záležitosti není znám jediný údaj. Podle ústní informace sdělené autorovi tohoto příspěvku před 40 lety člověkem z Jilemnice měla ve Žlábků stávat „strážní“ tvrz. Polesím Žlábek prochází trasa někdejší zemské stezky z Jilemnice na Vrchlabí. Zde se jihozápadně od lomu tyčí výrazná ostrožna o přibližných rozměrech 40 x 20 m, silně zarostlá vegetací. Její souřadnice jsou 50.6190958N, 15.5361658E. Ze dvou stran je obklopena vysokými svahy, od západu terén působí jako pozůstatek parkánu či příkopu s venkovním valem. Od jihu a východu

Ve Žlábků, možné tvrziště (foto autor 2018).

je nižší převýšení, lom sousedí na východě. Vyvýšená poloha příliš nenaznačuje, že se jedná o vyvážku z blízkého lomu. Bez archeologického výzkumu nelze zjistit skutečnost. Badatel Ondřej Hájek se k možnosti této tvrže staví záporně.²⁴⁾

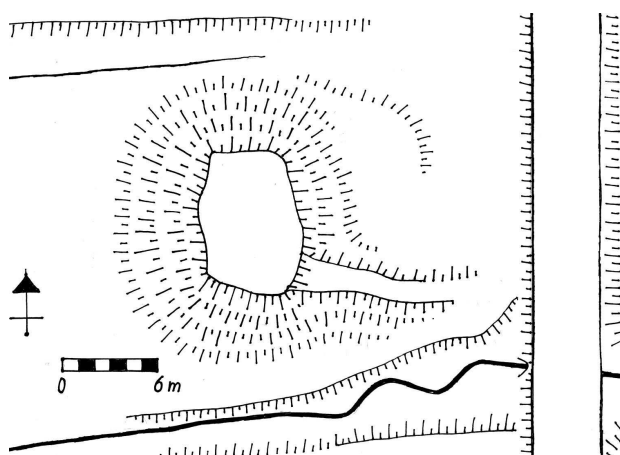
Lokalita v Martinicích

Vznik vsi Martinice v Krkonoších (okr. Semily) je spojována s valdštejnskou kolonizací a zakladatel osady se měl jmenovat Martin. Zda zde měl své sídlo, není však jisté; pocházel snad z rodu Štěpanických Valdštejnů. Podle názoru zdejšího archeologa PhDr. Jana Prostředníka lze spojovat vznik osady s osadou dehtářů, což potvrzují starší i novější archeologické nálezy.

Martinice, středověký objekt (foto autor 2017).

V roce 2015 při akci Jilemnického klubu přátel historie Transsaltum byla autorem tohoto článku objevena severně od martinického nádraží za hřbitovem lokalita, která by mohla být vodním tvrzištěm. Nachází se na souřadnicích 50°35'8.128"N, 15°32'40.484"E. Výrazný pahorek se tyčí

Plán středověkého objektu v Martinicích (zaměření a kresba autor 2018).

na okraji bývalé bažiny a pod posud neznámým zaniklým rybníkem. Podle turnovského archeologa jde bezpečně o středověký objekt, ale není jisté, zda se jedná o tvrz či relikv jiné stavby,²⁵⁾ například o mlýn. Pokus o sběr keramiky byl zcela negativní.

Možná tvrz Čejkovice

Za velmi problematickou může považovat zemanskou tvrz v Čejkovicích. Jediným zdrojem informací je soupis pomístních názvů v Onomastickém oddělení Ústavu pro jazyk český v Praze. O tvrzi Čejkovicích pojednávala pověst dnes neznámého znění. Tvrz měla ležet na nevelikém pahorku a měla být dřevěná.²⁶⁾

Problémem je skutečnost, že nebyla zjištěna přesná poloha tvrze. Výsledky průzkumu autora na jaře roku 2017 příliš celou záležitost nevyjasnily. Čejkovice je seskupení tří samot, ležících kilometr jižně od okraje Martinic. Při hledá-

Čejkovice, možný zbytek tvrzíště (foto autor 2018).

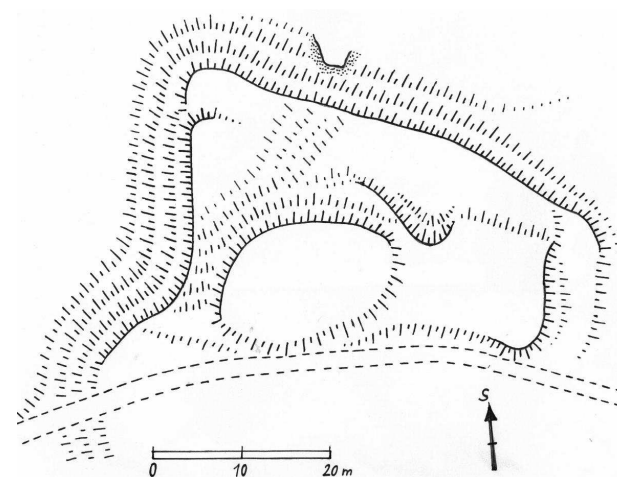
ní možné lokality byl podroben zkoumání nejvyšší vrchol v daném prostoru. Tím je kóta 561 m n. m. Její souřadnice jsou 50°33'44.090"N, 15°32'0.027"E. Nachází se 200 metrů jihovýchodně od jedné ze samot, čp. 288. Poloha je na severovýchodním okraji lesa a nejvyšší bod je v lese ohraničen sníženinou a je otázkou co to může být. Asi nejjednodušším vysvětlením je to, že se jedná o starý lom. Není v tomto prostoru jediným lomem. Může však jít také o příkop, poničený lomem. Letecké mapy neukazují profil případného zaniklého příkopu v severovýchodní polovině místa. Pouze zjišťovací archeologický výzkum by mohl dát konečnou odpověď.²⁷⁾

Fortifikace v Rovnáčově

Posud nevyjasněnou je fortifikace v Rovnáčově (okr. Semily) mezi Martinicemi v Krkonoších a Studencem u Horek. Patrný terénní útvar se nachází 800 m severovýchodně od křižovatky Na špici (50.5712694N, 15.5534125E). Zpráva o této tvrzi pochází z ústního podání jednoho starousedlého obyvatele sousední Zálesní Lhoty z 80. let minulého století. Místo podle z leteckých map a na základě osobní návštěvy lokalizoval člen KASu Ondřej Hájek. Archeologický výzkum turnovského muzea v polovině dubna 2014 přinesl jen omezené výsledky. Množství nalezené přepálené mazanice bez přítomnosti keramiky nedokázalo lokalitu blíže datovat.

Fortifikace v Rovnáčově. Pohled od severní strany (foto autor 2014).

Rovnáčov, půdorys fortifikace (zaměření a kresba autor 2014).

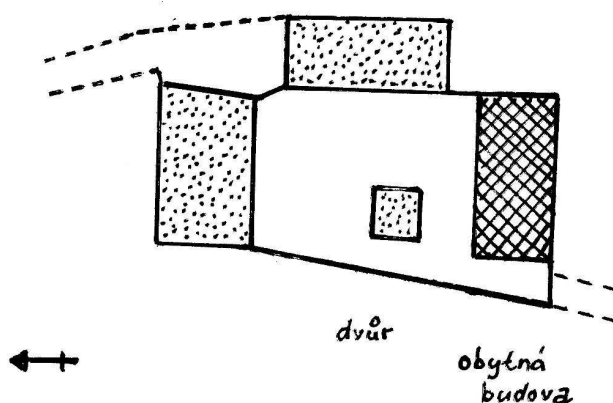
Lokalita má téměř trojúhelníkový útvar s možností obvodového příkopu. Tvar je zřetelný právě z některých leteckých map. Celková konfigurace terénu naznačuje, že se jedná o opevněnou polohu, kde je patrně zachován venkovní val a zasypaný příkop. Jedinečný rozhled na masív Krkonoš a přítomnost staré stezky níže severně pod svahem dává možnost předpokladu, že tento objekt byl strážního charakteru a jeho existence trvala pouze krátkou dobu.²⁸⁾

Možná tvrz Zásadka

Do počtu šlechtických sídel na Jilemnicku musíme počítat i Zásadku. Vznik této osady musíme hledat až po roce 1492; při rozdělení štěpanického panství onoho roku se na štěpanickém ani na jilemnickém panství Zásadka neuvádí. Případné drobné zboží není doloženo. Poprvé se uvádí v roce 1574, kdy z části náležela k jilemnickému panství Závěše z Újezdce. Druhá část tvořila samostatný statek, podle kterého se v roce 1582 psal Václav Zásadecký, člen

Možný pozůstatek tvrze Zásadka – Roztoky u Jilemnice čp. 67, pohled na západní stranu (foto autor 2014).

Zásadka – Roztoky u Jilemnice čp. 67, situační plánec (zhotovil autor 2014).

rodu pánů Jilemnických z Újezdce. Je známo, že vedl spor s Albrechtem Gotfrýdem Kříneckým z Ronova. Zemřel v roce 1612. Po něm je v letech 1615 až 1629 doložen jeho syn Závěš, dále Václavův bratr Diviš Zásadecký, ten ale pouze v roce 1615. Zásadecký dvůr je doložen poprvé v roce 1618.²⁹⁾ Za třicetileté války byla Zásadka zničena Švédy a připadla k jilemnickému panství. Existující dvůr měl účel poplužního dvora a dnes slouží jako rekreační objekt.

Stojící dvůr Zásadka (okr. Semily) je situován na severovýchodním konci Roztok u Jilemnice. Leží necelého půl kilometru západně od železničního nadjezdu jako čp. 67. Souřadnice dvora jsou 50.5785811N, 15.5078272E a je umístěn na severní straně silnice, kde v jeho jižním čele stojí podélné stavení barokního charakteru se základovým zdíkem z velkých kamenných kvádrů. Východní nižší část stavby je mladší, západní je podsklepena, velký valeně klenutý sklep je na západní straně. Ostatní stavby dvora jsou dřevěné a dnes silně chátrají.³⁰⁾

Tvrz Peřimov

Peřimov (okr. Semily) je vesnice ležící 3 km západně od Jilemnice. Na jejím západním okraji se tyčí nad tokem potoka Olšiny skalnatá výšina zvaná Hrádek (souřadnice 50.6192844N, 15.4411989E). V těchto místech je dnes stavení čp. 76. Podle lidové tradice a již nezvěstných archeologických nálezů³¹⁾ se zde nacházela ve středověku ze-

Peřimov – místo bývalé tvrze Hrádek s čp. 76 (foto autor 2018).

anská tvrz. Nalezená keramika byla datována do pozdního středověku. Zdejší pověst hovoří, že tvrz měla být sídlem loupežníků a proto byla dobyta a zničena hotovostí ze štěpanického hradu.³²⁾ První zmínka o Peřimově pochází již z roku 1362, kdy se připomíná Albrecht z Peřimova, tehdy asi po prvních německých osadnících zvaný německy a „tol Pylherymsdorf“. Albrecht byl snad zdejší kolonizátorem a jako rychtář zde držel manství. Manství náleželo vyšehradské kapitule.³³⁾

Výčet lokalit na Jilemnicku by mohl pokračovat vzdálenějšími místy. K jihu v prostoru Studence se nacházelo celkem pět sídel, na východě v Mřícné byly dvě středověké tvrze, v Hrabačově byl založen barokní zámek, nedokončený, dnes rozvojem lomu odtěžený. Na jihovýchod od Jilemnice leží Kruh se zbytky tvrze a sídlo v Roztokách nebylo lokalizováno. Uvedené lokality byly publikovány na stránkách Hlázky – zpravodaje KASu anebo jsou obsaženy v třídílné Encyklopedii českých tvrzí.³⁴⁾

Poznámky: 1) Luštinec, J.: Jilemnice historická zastavení. Jilemnice 2000. 2) Zeman J. – Vaníček V.: Tisíc let na stráž (Hornojizerské krajiště). Navarov 1934. 3) Špráchal, P.: Štěpanice Zřícenina hradu u Jilemnice. Dobrá 2005. 4) Fišera, Z. 2007: Hrady, zámky a tvrze na jižní straně hor. In: Krkonoše – příroda, historie, život. Praha 2007, s. 543–550. 5) Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého V. Praha 1887, s. 238–249. 6) Sedláček, A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého X. Praha 1895, s. 294 a n. 7) – Fišera, Z.: Hrady, zámky a sídla okresu Semily. Strojopis kolem roku 2000. 8) Fišera, Z.: Jilemnice zámek. Jilemnice 1991. 9) Podle názoru ředitele jilemnického muzea doktora Jana Luštince. 10) Prostředník, J. – Luštinec, J.: Unikátní objev gotického kostela v areálu jilemnického zámku, Krkonoše – Jizerské hory 2017, č. 3, s. 8–12. 11) Svoboda, L.: Jilemnice. In: Kolektiv autorů: Encyklopedie českých tvrzí I. Praha 1998, s. 262–263. 12) Citace v pozn. 5, s. 237. 13) Osobní archiv autora z bádání od sedmdesátých let 20. století. 14) Gabriel, F. – Novosadová, O.: Stavebně-historický průzkum. Jilemnice – pivovar čp. 1. Ústí nad Labem 2005. Uloženo na Městském úřadě v Jilemnici. 15) Citace v pozn. 5, vyobrazení vedle s. 250. 16) Jilem byl připojen k Jilemnici až v 19. století. 17) Profous, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny II. Praha 1949, s. 148. 18) Fišera, Z.: Václav Weyrych Brannský, Jilemnice slovem a obrazem – zpravodaj MěNV Jilemnice říjen 1979, s. 8. 19) Prostředník, J.: Archeologický výzkum v areálu dvora Václava Vejrycha z Gemsenfelsu v Jilemnici. In: Almanach Klubu přátel historie v Jilemnici

Transsaltum V. Jilemnice 2015, s. 8–13. **20)** Průzkum autora tohoto článku. **21)** Jmenovitě PhDr. Jiří Sigl a PhDr. Jiří Kalferst, Muzeum východních Čech Hradec Králové. **22)** Šimák, J. V.: Středověká kolonizace v zemích českých. In: České dějiny sv. 1/5. Praha 1938, s. 29. **23)** Archiv autora tohoto článku. **24)** K lokalitě neexistuje žádný písemný pramen. **25)** Fišera, Z.: Tři martinická tvrziště?, Martinický zpravodaj XXVII/2017, č. 1, s. 27–28. **26)** Černý, G.: Pomístní názvy pro obec Martinice v Krkonoších. Rukopis z r. 1973 uložený v Onomastickém oddělení Ústavu pro jazyk

český v Praze. **27)** Citace v pozn. 26. **28)** Citace v pozn. 26. **29)** Citace v pozn. 5, s. 249. **30)** Fišera, Z.: Zásadka. In: Almanach Klubu přátel historie v Jilemnici Transsaltum V. Jilemnice 2015, s. 23–27. **31)** Informace pana Bohuslava Koudelky z Peřimova (†). **32)** – Horáček, J.: Hadí štěstí, pověsti západních Krkonoš. Semily 1999. **33)** Menšík, F.: Soudní kniha města Jičína od r. 1392 do roku 1407. Jičín 1898, s. 15, 23. **34)** Kolektiv autorů: Encyklopedie českých tvrzí II. Praha 2000.

Jeníkovice a nápravy na panství Horšovský Týn

Petr Rožmberský

Nápravou se nazývala venkovská nemovitost, obyčejně dvůr, odevzdaná vlastníkem do držení a užívání tzv. nápravníkovi, který za to byl povinen službou (pravidelně vojenské povahy k ochraně vlastníka), později nahrazovanou peněžitými dávkami. Nápravník byl osobně svobodný. Od 16. století byli nápravníci počítáni ke svobodníkům, s nimiž později splynuli. Vyskytovali se na klášterních nebo zápisných statcích. Tak mluví o nápravách Ottův slovník naučný.¹⁾

Nápravy se vyvinuly především na církevních statcích. Vyšší duchovenstvo (arcibiskup) a kláštery měli jako jiní držitelé pozemských statků povinnost válečné služby. Také na ochranu církevních hodností a jejich majetku bylo potřeba obránců. Proto byly propůjčovány či levně (dědičně) prodávány nemovitosti jak nešlechtickým, tak urozeným osobám povinným vrchnosti pouze brannou službou. V pokojných časech byla tendence měnit tuto službu na roční poplatek. V 17. století branná povinnost platící dosud pro všechny statky a panství přechází v peněžitou náhradu zeměpánovi, za níž pořizuje námezdní vojsko. S tím se měnilo i postavení nápravníků – jedni se stali řadovými poddanými, jiní se stali svobodníky. Od 17. století, kdy již nové nápravy nevznikaly, se nápravy a nápravníci z dějin ztrácejí.²⁾

Nápravy na panství Horšovský Týn

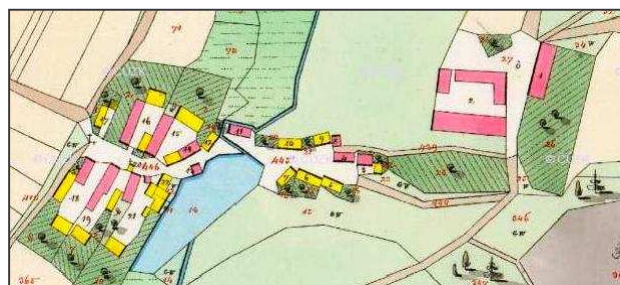
Internetové stránky o svobodnících/nápravnících uvádí jejich buď krajské nebo celostátní seznamy, dochované z různých dob. Zde nacházíme v soupisu svobodství a jejich držitelů z roku 1605 na Horšovotýnsku jen Jiříka Věvrovského ve Věvrově a možná sem náleží také pan Henrych Semecký (tj. Semošický?). V berní rule k roku 1654 je zachycen jen Jakub Malý v Lisově a svobodné dvory Ludvíka Crahmera v Pocinovicích a Matouše Singera ve Věvrově. V posledně jmenovaných lokalitách jsou svobodnické dvory roku 1789 v majetku hraběte Ferdinanda Trattmannsdorfa a manželů Platzerových.³⁾ Zdá se, že ve všech případech jde o svobodníky, nikoli o nápravníky – jen v případě Semošic (?) by mohlo jít o nápravu.

O nápravách na panství Horšovský Týn pojednává studie otištěná ve výroční zprávě domažlického archivu se sídlem v Horšovském Týně.⁴⁾ Podle ní zdejší biskupské a pak arcibiskupské zboží vzrůstalo, přibývalo vojenských, hospodářských i správních záležitostí a purkrabí s hradní čeledí na to již nestačil. Ve 14. století proto došlo k zakládání nápravnických usedlostí. Nápravníci vedle vojenských povinností prý měli být hlavní oporou purkrabského úřadu ve správních a hospodářských záležitostech

panství. Téměř s určitostí studie předpokládá účast nápravníků při obraně hradu a města Horšovského Týna při obležení husity roku 1422 a 1431 a má za jisté, že se aktivně podíleli na drobné válce mezi katolickým Horšovským Týnem a husitskými Domažlicemi. Postupem doby ztráceli nápravníci na významu, někteří zanikli mezi ostatními poddanými, jiní se stali svobodníky.⁵⁾

Zde je třeba podotknout, že z jiných církevních panství neznáme angažovanost nápravníků ve správních a hospodářských záležitostech panství a dochované výsadní listy na nápravy se o něčem takovém ani nezmiňují – týkají se jen jejich vojenských povinností, za něž drželi nápravnický dvůr s pozemky osvobozenými od feudální renty.⁶⁾ Správní a hospodářské záležitosti měli na těchto panstvích na starosti příslušní úředníci a rychtáři.

Pojednávání studie dále uvádí, že ze 14. století máme zprávy jen o nápravách v Horšově a Honezovicích, i když je nutné předpokládat vznik i dalších náprav, o nichž se však dochovaly zprávy až z druhé poloviny 16. století – v Kocourově, Borovici, Mezholezích, Semošicích a Drahotíně. Náprava byla i přímo v Horšovském Týně. Tehdy už však instituce nápravníků byla v hlubokém úpadku. Autor studie opět opakuje, že od samého počátku bylo rozmístění náprav na panství upraveno tak, že jejich prostřednictvím purkrabí ovládal a řídil svěřené panství správně, hospodářsky i vojensky.⁷⁾ Následují jednotlivé výše uvedené nápravy a zprávy o nich a nápravnících. V případě náprav, o nichž by měly být zprávy ze 14. století, můžeme podotknout, že co se týče Honezovic, měly být podle studie před rokem 1341 majetkově rozděleny na část patřící kladrubskému klášteru a na část náležející k horšovotýnskému arciděkanství, na níž měl sídlit nápravník, který byl povinen platit a sloužit arciděkanovi.⁸⁾ Studie vychází ze Sedláčkových Hradů, kde se uvádí v podstatě totéž.⁹⁾ Sedláček vycházel z pramene z roku 1341, který uvádí některé příjmy horšov-

Jeníkovice na císařském otisku mapy stabilního katastru z r. 1838. Vlevo ves, vpravo poplužní dvůr (<http://archivnimapy.cuzk.cz> – katastr Jeníkovice).

ského arciděkanátu, mezi nimiž je také uvedeno „propugnaculum“ se dvěma dvory v Honezovicích, platící půldruhé kopy českých grošů ročně.¹⁰⁾ Propugnaculum je vykládáno jako objekt s vlastním opevněním, který je součástí většího celku, tedy dvora, především na církevních panstvích.¹¹⁾ Zdá se tedy, že šlo o poplužní dvůr s pevnou ústřední stavbou a dalšími dvěma poddanskými dvory, patřící v Honezovicích, jinak kladrubských, arciděkanovi. Nic nenavědčuje nápravě a až ta, kterou tu měl kladrubský klášter, se po připojení kladrubské části vsi k horšovotýnskému panství stala jeho nápravou, existující ještě v 16. století (viz dále).

Zprávy o nápravnících z druhé poloviny 16. století pochází z dílčí cedula bratrů z Lobkovic. Jejich otec Jan mladší z Lobkovic totiž roku 1539 koupil zástavní arcibiskupské panství Horšovský Týn do dědičného vlastnictví (jeho součástí byl i pustý hrad Starý Herštejn s příslušenstvím), tvořené zámekem a městem (s dvěma předměstími) Horšovský Týn, poplužními dvory týnským a horšovským a vesnicemi Semošice, Mrchojedy, Třebnice, Němčice, Březí, Mračnice, Mašovice, Polžice, Medná, Roudná, Kocourov, Krakov, Mezholezy, Buková, Velký Malahov, Doubrava, Borovice, Srby, Drahotín, Načetín, Hvoždany, Malý Malahov, Sedlec, Výrov, Jeníkovice a pusté vsi Lazec, Vranov a Strýčkovice, a také vsi vyšehradského kostela Semněvice a Bozdíš. Jan mladší z Lobkovic získával postupně ještě další majetky jinde v Čechách. Jeho dědici byli dva synové; ještě nezletilý Vilém a již dospělý Kryštof, který panství řídil do dospělosti bratra. V roce 1587, když Vilém dospěl, došlo k dělení majetku. Kryštof obdržel jiná panství, Vilém panství Horšovský Týn a otcem roku 1546 přikoupené čečovické panství (tvrz, dvůr a ves Čečovice, vsi Bukovec, Neměnice, Ostromeč, Neuměř, Všekary a Štichov) se zástavním staňkovským zbožím.¹²⁾

Z dílčí cedula z roku 1587 vidíme, jak postupovalo hospodaření šlechty ve vlastní režii – tři poplužní dvory existující na panství v první polovině 16. století se do roku 1587 rozmnožily o dvory třebnický, jeníkovický, újezdecký a trubecký.¹³⁾ V uvedeném pramenu jsou také zmínky o (nejmenovaných) nápravnících, využité i výše popsanou studií.

Náprava v Horšově se vyvinula ve tvrz a zanikla již v neklidném 15. století. Byla dokonce zjištěna archeologicky.¹⁴⁾ V dílčí ceduli z roku 1587 se o Horšově dozvídáme pouze to, že v celé vsi byly jen tři usedlosti, poplatné horšovskému faráři.¹⁵⁾

V Honezovicích roku 1587 nápravník drží půldruhého lánů dědin, „z toho podle listu a smlouvy od předešlých pánů na to daného jak registra ukazují“, platí na sv. Jiří a sv. Havla po 2 kopách 55 grošů.¹⁶⁾ Mělo by jít o bývalou nápravu kladrubského kláštera připomínanou zde k roku 1411,¹⁷⁾ která byla připojena k horšovotýnskému panství spolu s kladrubskou částí vsi, přikoupenou roku 1545. Kladrubský nápravník však sloužil opatovi s koněm, samostřílem, v pancíři a železném klobouku.¹⁸⁾ Snad již došlo ke zrušení vojenské povinnosti nápravníka a tím také ke zpoplatnění jeho pozemků.

V Kocourově je roku 1587 nápravník, který je povinen „kůň dobrý chovati a kdyby toho potřeba nastala, do tažení pacholka ve zbroji jak náleží vypraviti“. Dvě usedlosti ze vsi Medné však nápravníku do Kocourova dávají části své feudální renty – z jedné na sv. Jiří 16 grošů, na sv. Havla 17 grošů, 4 slepice, 30 vajec a 3 dny roboty, z druhé 34 a 34

grošů, 8 slepic, 60 vajec a 6 dní roboty.¹⁹⁾ Tady ještě nápravník měl vojenskou povinnost, za což měl držet svobodné pozemky. Za co mu však byla od vrchnosti postoupena část feudální renty, dokonce s robotou (Medenští zřejmě robotovali na jeho polnostech), není jasné.

Ves Borovice – v roce 1557 bylo vrchností přikázáno zdejšímu nápravníkovi, aby se do šesti neděl „odtud ven vyprodal“.²⁰⁾ Bližší okolnosti tohoto případu nejsou známy. Roku 1587 se praví, že v této vsi je nápravník, „dává při Vánocích z louky dva koláče po 4 groších a 2 loty šafránu“.²¹⁾ O jeho právech a povinnostech se nic nedozvídáme. Zdá se, že ke svým svobodným dědinám si pronajal panskou louku. Náprava byla nejspíše transformována na svobodný dvůr, který držel poddaný Josef Steinbach ještě roku 1762.²²⁾

O nápravě v Mezholezích Fridrichova studie říká, že ji dílčí cedula jen uvádí, ale bez jakýchkoli podrobností.²³⁾ Ovšem roku 1587 se píše, že při vsi Mezholezích je náprava, „drží půl“ jeden ze sedláků a po čtvrtinách další dva; celkem platí na sv. Jiří a na sv. Havla vrchnosti po 3 kopách míšeňských grošů.²⁴⁾ Znamená to, že náprava byla zřejmě již zrušena a její pozemky měli pronajaty zdejší sedláci.

V Semošicích se jeden z usedlíků jmenuje Mráz a podle nízké feudální renty má jen chalupu. Na konci zápisu o Semošicích je však poznamenáno, že Mráz drží nápravu, ze které nedává žádný plat – místo toho má povinnost hlídat les Drabalovec při vsi.²⁵⁾ Opět se zdá, že náprava je již zrušena o její pozemky za odměnu užívá hajný; nápravníkem, jak uvádí často zmiňovaná studie,²⁶⁾ už jistě není. Přesto se bývalá náprava mohla potom stát svobodným dvorem – viz výše pan Hendrych Semecký.

Problematický je Drahotín. Cedula z roku 1587 zaznamenala, že ke zdejší rychtě náleží půl lánů pozemků, z něž se nic neplatí, „než zpráva jest, že [rychtář] povinnost má chovati kůň a kdyby toho potřeba nastala, do pole s pánem ve zbroji sám aneb na svém místě někoho vypraviti. Též povinen jest pánu dva chrtý chovati“. Ze tří usedlostí dávají poddaní část feudální renty (konkrétně neuvedenou) k rychtě rychtáři. Drahotínští mají za povinnost sklízet louku a pole u Horšovského Týna a rychtář při tom má být, dokud se vše nesklidí. Za tu práci se mu dává 24 krejcarů a 3 vědra žita. K rychtě náležel rybníček, který spolu s částí rychtě patřících luk a dědin byl zatopen rybníkem; za to byla rychtáři poskytnuta náhrada. K tomu přidán rychtáři za ten rybníček mlýn s loučkou, v kterém je vrchnostenská pila. Ze tří usedlostí z Hory sv. Václava náleží peněžitý plat vrchnosti, ale slepice, vejce a sýry se dávají drahotínskému rychtáři.²⁷⁾ Studie J. Fridricha správně předpokládá, že tu bývala náprava, z níž byla učiněna rychta. Připouští však domněnku, že šlo o svobodného rychtáře s výsadou, která stanovila téměř stejné povinnosti a práva, jako mívali nápravníci.²⁸⁾ Podle obratu „než zpráva jest“ (tj. povídá se), je však možné soudit na to, že jde jen o reminiscenci na nápravu. Z původních pozemků nápravy zbyl jen svobodný půllán; ostatní bylo zřejmě zatopeno novým rybníkem a rychtář za to dostal náhradu. Proč dostává část feudální renty od usedlých v Hoře sv. Václava, není jasné, zrovna tak, proč je placen za dohled nad poddanými. Patrně to byl na horšovskotýnském panství zvyk – také rychtář z Bukové měl s poddanými zajišťovat sklizení louky u Horšovského Týna, za což byl odměňován.²⁹⁾

Trend rušení náprav potvrzuje i případ nápravy v Horšovském Týně. Ta byla roku 1557 z příkazu vrchnosti

zrušena a nápravníkovi Bartoši Staňkovi bylo nařízeno, aby prodal svůj majetek a z města se vystěhoval.³⁰⁾

Jeníkovice

Víska Jeníkovice (Dingkowitz, okr. Domažlice) se nalézá 3,5 km jižně od horšovotýnského hradu, na obou březích Podhájského potoka s rybníkem uprostřed. Vlastní ves je převážně na pravobřeží, zatímco levobřeží dominují pozůstatky poplužního dvora.

První zmínka o Jeníkovících se dochovala z roku 1312, kdy je jmenována mezi několika dalšími vesnicemi při vyrovnání o desátky mezi horšovským arciděkanem a vikářem horšovotýnského kostela.³¹⁾ Roku 1341 náleželo mimo jiné k horšovskému arciděkanátu pět hřiven stříbra odváděných ze vsi Jeníkovíc.³²⁾

Před husitskými válkami se dozvídáme, že v Jeníkovících existuje náprava (výše pojednanou studií nebyla zaznamenána). Roku 1405 byl řešen jakýsi problém, týkající se „feodum alias napravam“ ve vsi Jeníkovících. Náprava byla koupena za 25 kop českých grošů pro Jana z Borovice a jeho ženu Markétu jejich příbuzným, lipoltickým farářem Václavem.³³⁾ Toho si povšimli již jiní autoři a uvádějí v Jeníkovících existenci horšovotýnské nápravy.³⁴⁾

V urbáři z roku 1587 se o ní již nečiní zmínka. Tehdy bylo v Jeníkovících pět usedlostí. Z jedné šla feudální renta vrchnosti (Lobkovicům), ze čtyř týnskému prelátu. Dále tu byl vrchnostenský poplužní dvůr, k němuž náleželo okolo dvou a tří čtvrtí lánu dědin a louky na 20 vozů sena.³⁵⁾ Tento dvůr vznikl po roce 1539 – tehdy ještě neexistoval – viz výše. Z popisu urbáře (druhá polovina 19. století) vzniklého okolo roku 1660³⁶⁾ se dozvídáme něco o podobě dvora: byl „ode zdi a dřeva vystavěn, kryt cihlami a šindelem, s obytnými světnicemi, koňskými, volskými a dobytčími stájemi, obilnou sýpkou a stodolou se dvěma mlaty (počet usedlostí se nezměnil). To již bylo na horšovotýnském panství 14 vrchnostenských dvorů.“³⁷⁾

V tomtéž prameni nacházíme také popis zámku v Horšovském Týně a zámku v Čechovicích, ale nejen to – jsou uvedeny i další rytířská sídla – tvrze: Mířkov, Jeníkovice, Hlohová a (Dolní) Kamenice. Tvrze Hlohová a Kamenice jsou zde popsány, u Mířkova a Jeníkovíc je jen udána vzdálenost od Horšovského Týna. Mimo „Rittersitz Dingkowitz“ byly tvrze v ostatních lokalitách připojené k horšovotýnskému panství po roce 1587 a historická literatura je znala.³⁸⁾

Nejde tudíž o opis urbáře z roku 1587 jak se uvádí, ale z doby okolo roku 1660 (viz výše). Až v té době je tedy zaznamenána tvrť Jeníkovice – nikoli roku 1587, jak říká regionální literatura, která předpokládá, že rytířské sídlo bylo vytvořeno z někdejší nápravy a stávalo v místech dvora.³⁹⁾ Tento předpoklad byl vysloven již v Hradech nakladatelství Svoboda (kde je též špatné vrocení zmínky o nápravě, ale správné datování popisu urbáře), kde je však informace o tom, že dnes připomínají tuto tvrť pouze tři sklepní místnosti v domě čp. 1 na návrší na kraji vsi s více než metr silnými zdmi. Jedna z místností je klenutá s pilířem uprostřed.⁴⁰⁾ To však je jinde zpochybněno – někdejší nápravnický dvorec stával pravděpodobně na okraji výrazné terénní hrany v prostoru dnešního barokního hospodářského dvora, nebyl však dosud spolehlivě lokalizován. Přízemní prostory obytného stavení, sklenuté cihelnými klenbami s výsečemi, jsou někdy neprávem považovány za sklepení staré tvrze.⁴¹⁾

Objekty jeníkovického dvora na leteckém snímku dnes (<https://mapy.cz>).

Objekty jeníkovického dvora od severu (<https://mapy.cz>, foto 2015).

Objekt jeníkovického dvora kdysi v zahradě od jihu (<https://mapy.cz>, foto 2015).

Na Müllerově mapě Čech z roku 1720 v Jeníkovících značka pro zámek umístěna není. První vojenské mapování (1764–1768) zachycuje obdobnou situaci jako císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1838 – zde vidíme na pravobřeží dvůr na klasickém čtverhranném půdorysu. Vedle něj, v rozsáhlé zahradě/sadu stojí další stavení.⁴²⁾ Část dvora byla v 80 letech 20. století zbourána,⁴³⁾ jinde se říká, že na konci téhož věku byl dvůr zbořen. O klenbách se již nehovoří.⁴⁴⁾

Na současném leteckém snímku můžeme pozorovat pozůstatky dvora, z něž zůstala stát pouze budova v bývalé zahradě a drobná část dvorské budovy.⁴⁵⁾ Dnešní zbývající objekty již popisná čísla ztratily. Obytnou budovou dvora čp. 1 bylo nejspíše stavení na půdorysu „L“ v severovýchodním nároží dvorské dispozice. Klenby na středový sloup by se tedy ještě mohly nacházet v jejím severním pozůstatku. Proč byl Jeníkovický dvůr po polovině 17. století označen jako rytířské sídlo tedy zatím zůstává záhadou. Možná, že byl výstavnější než ostatní dvory v okolí a jen to ho v očích autora zápisu učinilo rytířským sídlem, možná k tomu přispělo právě uvedené klenutí.